

Ткачук А.О., Київський національний університет культури і мистецтв

Ткачук Анна Олексіївна – аспірант кафедри теорії музики і музичного виховання Київського національного університету культури і мистецтв. Коло наукових інтересів – аспекти духовного потенціалу співаків.

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СПІВАКІВ

Вчасне визначення сутності природних якостей та суттєвих ознак творчої особистості важливе у формуванні духовного потенціалу майбутніх співаків. Розглянуті аспекти духовного потенціалу у вихованні співаків ґрунтуються на ствердженні принципів національної духовності, що передбачає розвиток і збереження культурної спадщини та кращих вокально-виконавських традицій.

Well-timed determination of the essence of natural qualities and substantial signs of a creative personality is important in forming the spiritual potential of future singers. The aspects of spiritual potential of singers are based on the confirming of principles of national spirituality which foresees the development and preservation of cultural legacy and the best vocal-performance traditions.

У педагогіці сольного співу актуальним є вивчення аспектів формування духовного потенціалу, – провідного регулятора вокально-виховного процесу. Метою даної статті є аналіз педагогічного змісту та виховних можливостей духовного потенціалу, зосередженого на інтелектуальному та художньому розвитку студентів-вокалістів. Завдання полягає у виявленні різноманітних засобів художньо-виховного впливу, що допомагають вокальному педагогу сформувати духовний потенціал національно свідомої, інтелектуально та емоційно розвиненої, всебічно здорової особистості. Практичне значення даного дослідження полягає у впровадженні даних аспектів вокальної педагогіки у її виховний процес.

Загальновідомо, що духовний потенціал – це розкриття й розвиток у собі позитивних моральних якостей і духовних сил, здатність проявляти їх у житті й отримувати відповідні результати цього. Зниження духовного потенціалу серед молоді становить чи не найгострішу соціально-суспільну проблему; його посилення та стабілізація можливі завдяки розвитку національної культури. Формування в сучасній молоді рис національної духовності не відбувається ізольовано, а становить зміст знань

з історії, культури, економіки, освіти, – себто, знаходиться на стику ба-гатьох суспільних дисциплін і є предметом їх вивчення. У ході роботи над статтею увагу автора привернули до себе як відомі, так і нові дослідження з даної проблематики, зміст яких дозволяє стверджувати: як ніколи раніше, проблема формування духовності постає наріжною в українській педагогіці.

Формування педагогічної культури вчителя музики з орієнтацією на духовний розвиток особистості досліджує на матеріалі спеціальних практик М. Букач [3]. Виховання духовності в особі вчителя на матеріалі теорії та практики вітчизняної педагогіки кінця XIX – початку XX століть досліджує С. Черніков. Процес становлення та розвитку уявлень про суть, шляхи та засоби виховання духовності ним зображено на прикладі вивчення творчої спадщини видатних вітчизняних діячів педагогіки та культури означеного періоду, а також через осмислення теоретичних засад виховання духовно зрілої особистості на підставі аналізу філософської та історико-педагогічної літератури. Автор аналізує витoki та передумови становлення цієї проблеми, визначає пріоритетні тенденції й специфічні чинники, що вплинули на

можливість її розв'язання; виявляє вагомі протиріччя на шляху запровадження продуктивних наукових ідей у практику професійної педагогічної освіти; розкриває саму сутність феномена педагогічної духовності у виховних системах зазначеного часу; виявляє її стан, провідні закономірності, шляхи та засоби її виховання; характеризує певні особливості реалізації цього феномена у контексті професійної підготовки вчителя; окреслює можливості впровадження й творчого використання прогресивних ідей минулого у сучасній вищій педагогічній освіті [10].

Формування духовної культури майбутнього вчителя засобами музичного мистецтва стало дослідницькою нівою В. Подрезова, який науково обґрунтовує та практично перевіряє систему творчо-музичної позааудиторної діяльності студентів з формування домінантних компонентів духовної культури майбутнього вчителя. На думку цього автора, це потреба в самовдосконаленні, розвиненість особистісно-змістової сфери, спрямованість творчо-перетворювальної діяльності, а також сформованість комунікативної культури особистості. З метою кращого формування духовної культури майбутнього вчителя засобами музичного мистецтва цим автором було розроблено макро- і мікротехнологію даного процесу, творчі завдання, а також необхідні педагогічні умови. У результаті проведеної експериментальної роботи автор довів ефективність впливу музичного мистецтва на формування духовної культури майбутнього вчителя [9].

Привертає увагу й наукова розвідка М. Маріо, присвячена проблемам виховання молоді засобами православної духовної музики у закладах освіти України, зосереджена на стику XIX-XX ст. Уперше здійснено цілісний науковий аналіз процесу виховання молоді засобами православної духовної музики в закладах освіти України, як соціально-педагогічного феномену. Обґрунтовано чотири основні етапи цього процесу: 1) пропедевтичний (1884-1889 рр.); 2) становлення (1889-1908 рр.); 3) активного розвитку (1908-1914 рр.); 4) завершальний (1914-1917 рр.). Автором охарактеризовано моральну, естетичну та громадсько-патріотичну виховну сутність православної духовної музики; встановлено та класифіковано провідні тенденції (сутнісно-розвивальні, змістовно-процесуальні, актуально-визначальні); виявлено основні чинники (методи, форми, види діяльності, умови) виховання молоді у церковнопарафіяльних школах, гімназіях, учительських семінаріях, народних та єпархіальних училищах; доведено позитивний вплив українських духовних піснеспівів на етнопедагогіку, національно-культурні виховні традиції, українську та російську музично-педагогічні культури [5].

В. Білик досліджує народнопісенний психологізм через простеження виконавських можливостей передачі художньо-поетичними засобами думок, почуттів, переживань ліричного героя, розкриття його внутрішнього світу через інтерпретацію пісенно-поетичного тексту. Тут висвітлено значний вплив традицій національної духовності на створення образу людини у перлинах народно-пісенної лірики та генетично споріднених із зазначеним жанром голосін, історичних пісень та балад. Власне ж психологічний аналіз народних ліричних пісень автором здійснено на чотирьох взаємопов'язаних рівнях: структурному, композиційному, лінгвістичному та семантичному; виявлено також закономірності психологізму народних пісень, виділено основні духовні тенденції розвитку досліджуваного фольклорного явища, окреслено перспективні напрямки вивчення усної народнопоетичної творчості в аспекті етнопсихологізму [3]. У формуванні духовного потенціалу українських співаків, які своєю творчою діяльністю моделюють специфіку національного художнього образу світу, не можна нівелювати й таке важливе поняття національного характеру. Це, зокрема, обумовлюється специфічно "вокальним" світосприйняттям українців. На думку О. Марченко, національна музика є архетипною формою мислення, що обумовлює культурну самобутність, формує психоінформаційний простір етносу, утворюючи послідовність: звук – інтонація – знак – символ – мова – сенсова спільність [6]. Метаетнічний феномен українського співу вивчає В. Антонюк; у запропонованій нею лінгво-дадактичній концепції навчання сольного співу українська вокальна школа постає цілісним духовним феноменом, процесом відновлення національних духовних традицій, а "...провідні напрямки виховання співаків України розглянуто у просторо-часовій перспективі національного вокального мистецтва" [1, с. 5]. Художня сила й абсолютна світова популярність українського співу дозволяє цій дослідниці назвати вокальну творчість українців невичерпним джерелом духовної наснаги, зосередженням потенціалу національної пасіонарності, що доведено через дослідження етнопісенної спадщини як навчально-виховного матеріалу.

Слід зазначити, що спільним для багатьох підходів дослідження духовності є визнання її зв'язку з надіндивідуальними сенсами та цінностями; божественними чи космічними силами тощо. На суто філософському рівні духовності, на зміну ієрархії вузькоособистісних потреб, життєвих стосунків та особистих цінностей, що визначають життя більшості людей, приходить орієнтація на широкий спектр загальнолюдських і трансцендентних духовних цінностей. Людина перестає бути ізольованим

індивідом, здатним вирішувати лише егоцентричні завдання ефективної адаптації до середовища, і натомість підключається до творчої енергії надіндивідуальних спільностей або вищих сил, виходячи за свої власні межі і відкриваючись взаємодії зі світом на новому рівні. Духовні цінності змістовно мотивують “свободу заради чогось...”, тоді як позаієрархічні взаємини створюють небезпеку неузгодженості вільного вибору між ними. Таким чином, духовність виступає передумовою особистісної свободи та відповідальності. Як бачимо, духовність є не якоюсь умовною структурою, а, разом із свободою та відповідальністю, становить спосіб існування людини, що досягла особистісної зрілості: це загальноприйняте твердження стосується різних професійних сфер і слугує своєрідним барометром духовного життя.

Не потребує доказів і те, що й наука, і духовність несуть для людства та окремої людини дуже важливі, але кожна свої істини, однак із усіх наук, що розвиваються людьми, саме педагогічна психологія виявилася найбільше здатною до розв'язання проблеми протистояння науки і релігії через пізнання природи духовності. Найважливіша особливість педагогічної психології (цієї досить-таки суперечливої наукової галузі) полягає в тому, що вона поєднала пізнання духовної природи людини з початковим знанням природи її творчої обдарованості [1, с. 66]. Саме завдяки результатам педагогічної психології було доведено, що свідомість людини і свідомість природи злилися в розумінні людини в одне ціле. Нарешті, наукове обґрунтування духовного змісту вокального навчання як системи психолого-педагогічних цінностей дозволяє встановити, що саме сформованість духовного потенціалу є головною метою фахової підготовки на уроках постановки голосу. Так, на думку Н. Гребенюк, сутність духовного феномена творчої індивідуальності співака полягає у здатності “...створити досконалий вокальний інструмент”, а тому заради цього слід вивчити феномен самого звучання у кількох аспектах: 1) підсвідомому; 2) раціональному; 3) духовному [4, с. 92]. Ця ж авторка стверджує, що сама “...придатність до вокально-виконавської творчості у своїй основі має не якийсь психічний момент, а цілісну особистісну здібність” [4, с. 105]. Загалом же, дані результати дидактичної розробки психолого-педагогічних основ вокально-виконавської творчості сягають найглибших проблем формування й розвитку творчого потенціалу педагогічних і мистецтвознавчих аспектів сольного співу. Такий підхід сприяє розкриттю духовної сутності вокально-педагогічної системи як особистісного утворення, що забезпечує єдність загальнонаукової, культурологічної, психолого-педагогічної та прикладної підготовки

майбутнього співака. Структурні компоненти цієї системи утворює сукупність духовних цінностей, опанування якими гарантує подальше формування яскраво-індивідуального вокально-виконавського стилю.

У працях О. Олексюк – лідера української наукової школи формування духовного потенціалу мистецької молоді – здійснено уніфікацію теоретичних засад і методів, структуровано компоненти професійної діяльності музиканта-педагога. У тому, що стосується вокального фаху, на наш погляд, важливими є методи розвитку емпатії, що є “...базовими для педагогіки мистецтва і реалізуються в системі вправ і творчих завдань” [7, с. 120]. Йдеться про методи співвідчуття (синестезії), синектики, що кращим є стимулом творчості, оскільки “...сприяє активізації пошукової діяльності на основі емоційно-образного, метафоричного мислення”, художнє синтезування (метод монтажу), метод ідеальних типів, що “...не тільки виявляє спільність мов культури і мистецтва, а й дає змогу поєднати об'єктивні знання з досвідом особистості, інформацію – з переживанням цієї інформації” і, нарешті, метод інтерпретації, безпосередньо “...спрямований на формування емпатії, завдяки фундаментальному значенню інтерпретації для гуманітарного знання в роботі з текстами культури” [7, с. 120-123]. Інтерпретуючи психолого-педагогічні чинники духовного потенціалу особистості, О. Олексюк та М. Ткач зазначають: “Останнім часом активно розвивається новий напрям філософсько-педагогічної думки, який відштовхується від глобального аналізу сучасності і формування нової парадигми наукової картини світу. Головна відмінність ідеї світоглядної цілісності, властива синергетичному підходові, полягає в тому, що вона ґрунтується на нових закономірностях методології взаємодії логосу і хаосу та інших протилежностей у суті буття. *Синергетика* – це передусім черговий крок до розуміння феномена світвідношення явищ природи і світу людини” [8, с. 43-44]. Автор лінгво-культурної теорії сольного співу, діюча концертна співачка та вокальний педагог, В. Антонюк стверджує, що “...обрані для доведення теоретичних засад українського вокального мистецтва синергетичні принципи виховуючого навчання /.../ знаходяться у площині сучасних наукових розмислів щодо створення позитивного емоційного взаємопорозуміння педагога й учня, як неодмінної умови для успішного опанування знаннями /.../ Одухотворена семантикою мовної та позамовної дійсності сакрального спілкування у класі сольного співу, синергетика підриває основи так званої педагогіки впливу і є тією динамічною моделлю, яка втілює ідеї культурного прогресу через педагогічну творчість пасіонарних особистостей” [1, с. 91-92]. Звернення до

духовного досвіду видатних співаків і педагогів в усі часи залишається актуальним, адже в духовній царині вокально-виконавських та творчо-педагогічних традицій будується специфічна система духовних цінностей, що уможливує вирішення ключових питань професійної етики у відповідності з характером національного світогляду. У вокальному мистецтві знайдено цілком адекватні художні засоби для втілення такого духовного досвіду в неперевершених взірцях, які залишаються нетлінною духовною проповіддю, акумулюючою в собі могутній духовний потенціал, що суттєво збагачує сучасну вокальну педагогіку.

Світоглядна глибина та духовна наповненість виховуючого навчання співу стає також своєрідною художньою трансценденцією загальних сфер духовності: так, у ході пошуків художнього образу вибудовується ієрархія життєвих цінностей, – своєрідні “аксіологічні сходинок”, що є критерієм орієнтації особистості в природі, світі, соціумі, у своїй душі. Надто ж цьому сприяє вивчення спеціального духовного репертуару, впровадження якого в сучасну вокальну освіту засвідчує приєднання до чистих джерел світової духовності, допомагає молоді стати сильнішою та мудрішою, не дасть їй збитися на манівці, спокуситися фальшивими цінностями. Йдеться про такі перлини старовинної музики духовного змісту, як “Отче наш” В. Дубинського, “Alleluja” В.А. Моцарта, “Ave, Maria” Дж. Каччіні (а також інших авторів), численні мадригали та окремі номери з реквіємів, месс, кантат і ораторій, виконання яких вимагає вивчення духовних першоджерел, а також особливого стану духовного зосередження та емоційної піднесеності. Відтак, виникають особливі виховні умови, що неминуче впливають на зміну ціннісних орієнтирів молоді особи, посилюють потенціал духовності.

Не менш важливим у виховному розумінні є також вивчення народно-пісенного репертуару: повернення до національних витоків сприятиме подоланню історичного невігластва і національного безпам'ятства молодого покоління українських співаків. Це активізуватиме процес формування національної самосвідомості як необхідної фахової якості. Здійсненню теоретико-методологічного та історико-

педагогічного аналізу даної проблеми допомагає визначення основних історичних ступенів розвитку національної самосвідомості, виявлення її структурних складових. Важливим завданням індивідуальних занять із постановки голосу є педагогічне обґрунтування необхідності та перспективності формування національної самосвідомості засобами українського музичного мистецтва, а також розгляд специфіки національного художньо-вокального образу як основного чинника даного процесу. Цьому сприяє індивідуальне визначення критеріїв оцінювання співаків під час прилюдних та іспитових виступів, а також розроблення й апробація основних професійно орієнтованих напрямків і засобів формування національної самосвідомості через упровадження карасих зразків українського музичного мистецтва у навчально-виховний процес.

Висновки. У ході індивідуального навчання співу всі методичні та виховні засоби спрямовуються на духовне становлення особистості співака. Тому це навчання ґрунтується на спадковій концепції індивідуального виховання, згідно якої професійне зростання особистості становить собою процес художньої творчості, результатом чого й має, в ідеалі, стати індивідуальний образ співака, – досконалого фахово та духовно. Цьому процесу сприяють різнобічні аспекти понятійного та ціннісного напрямку, де органічно поєдналися гносеологія, онтологія, аксіологія, психологія, естетика, етика. Слід зазначити, що таке поєднання містить високий педагогічний потенціал на шляху розвитку духовної особистості засобами вокального мистецтва.

У формуванні духовного потенціалу майбутнього співака важливим є вчасне визначення сутності природних якостей та суттєвих ознак творчої особистості. Важливими є реальні педагогічні умови, серед яких має домінувати принцип особистісного підходу, що супроводиться діагностикою особистості студентів, а також використанням у ході занять із постановки голосу завдань творчого характеру тощо. Для оцінки ж рівня сформованості основних якостей духовного потенціалу майбутнього співака (творчої та громадянської

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк В.Г. Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект: Монографія. – 2-ге вид. – К.: Українська ідея, 2001. – 144 с.
2. Білик В.О. Особливості психологізму українських народних пісень: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2002. – 20 с.
3. Букач М.М. Формування педагогічної культури вчителя музики засобами професійної підготовки: Монографія. – Одеса: Логос, 1996. – 195 с.
4. Гребенюк Н.Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти: Монографія. – К.: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 1999. – 269 с.

5. Маріо М.Д. Виховання молоді засобами православної духовної музики у закладах освіти України (кінець XIX – початок XX століття): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський державний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2000. – 19 с.
6. Марченко О.А. Роль національного характеру у формуванні української музичної культури XIX століття: Автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.12 / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2003. – 20 с.
7. Олексюк О.М. Музична педагогіка. – К.: КНУКіМ, 2006. – 188 с.
8. Олексюк О.М., Ткач М.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва. – К.: Знання України, 2004. – 264 с.
9. Подрезов В.А. Формування духовної культури майбутнього вчителя засобами музичного мистецтва: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Луганський національний педагогічний університет ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2003. – 20 с.
10. Черніков С.Я. Виховання духовності особистості вчителя в теорії і практиці вітчизняної педагогіки (кінець XIX – початок XX століття): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Луганський державний педагогічний університет ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2003. – 20 с.